

1. Танилцуулга

Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага(ОУХБ)-ын тооцоолсноор дэлхий дахинаа нийт хүүхдийн 11 хувь буюу 168 сая хүүхэд хөдөлмөр эрхэлж байна. Эдгээр хүүхдүүдийн бараг тал хувь нь эрүүл мэндэд хортой, аюултай ажил хөдөлмөр эрхэлдэг бөгөөд аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн стандарт сул, ажлын зохион байгуулалт оновчгүй байгаагаас гэмтэх, бэртэх, өвчин эмгэг тусах, улмаар нас барах эрсдэлд хүрдэг байна.

Хүүхдийн хөдөлмөр нь сурч боловсрох, эрүүл байх боломжийг үгүйсгэж, ядуурлыг гүнзгийрүүлж байдаг тул хүний үндсэн эрхийн зөрчил гэж үздэг. Энэ нь эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжилд сөргөөр нөлөөлж, улмаар насанд хүрэгчдийн хөдөлмөр эрхлэлт, цалин хөлсийг бууруулах үр дагавартай тул хувь хүн, гэр бүл, цаашлаад макро эдийн засгийн хувьд ч сөрөг нөлөөтэй байдаг.

Монгол Улсад 5-17 насны хүүхдийн 10 хувь буюу 56,000 гаруй хүүхэд хөдөлмөр эрхэлж¹ байгаагийн дийлэнх нь хөдөө аж ахуй (хурдны морь унаж уралдах зэрэг), уул уурхай, барилгын салбарт ажиллаж байна. Барилга, уул уурхайн салбарт аюултай ажлын байр нийтлэг байдаг бөгөөд энэ салбарт ажил эрхэлж буй 15-17 насны хүүхдийн талаас илүү нь аюултай, хортой нөхцөлд ажиллаж байна.² Хот, суурин газартай харьцуулахад хөдөө орон нутагт ядуу өрх олон байхын хэрээр хүүхдүүд хөдөлмөр эрхлэх нь элбэг байна. Боловсрол дахь гендэрийн тэгш бус байдлын улмаас охидтой харьцуулахад хөвгүүд хөдөлмөр эрхлэх илүү эрсдэлтэй, харин охидын хувьд гэрийн ажил хийх нь их байдаг.³ Ажил олгогчид нь 18-аас доош насны ажилчдыг бүртгэлжүүлэх үүрэг хуулиар хүлээгээгүй тул хүүхдийн хөдөлмөрийн талаар мэдээлэл цуглуулах, хяналт-шинжилгээ хийхэд хүндрэлтэй байдаг.

Монгол Улс Европын Холбоо(EX)-ны Худалдааны хөнгөлөлтийн ерөнхий систем(GSP+)-д хамрагддаг бөгөөд энэхүү худалдааны хөнгөлөлт, урамшууллыг цаашид үргэлжлүүлэхийн тулд олон улсын гэрээ конвенц, түүний дотор хүүхдийн хөдөлмөрийн тухай конвенцийг бүрэн хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Хүүхдийн хөдөлмөрийг устгах хүчин чармайлтыг нэмэгдүүлэх нь зөвхөн хүний эрхийг хангах шаардлага төдийгүй Тогтвортой хөгжлийн найм дахь зорилт болох зохистой хөдөлмөр, эдийн засгийн

өсөлтийг хангах тухай заалт болон 2025 он гэхэд хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийг устгах, хориглох тухай зорилтыг хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

2. Хүүхдийн хөдөлмөр гэж юу вэ?

ОУХБ-ын конвенц, Монгол Улсын хууль тогтоомжид заасанчлан “18 нас хүрээгүй охид, хөвгүүдийг хүүхэд” гэж үздэг. Аливаа ажил нь хүүхдийн хөдөлмөр мөн эсэх нь хүүхдийн нас, ажлын цаг, нөхцөл, гүйцэтгэж буй ажлын төрлөөс хамаарна. Мөн тухайн салбар, улс орны онцлогоос хамааран ялгаатай тодорхойлж болно.

Дэлхий даяар олон сая хүүхэд эдийн засгийн үйл ажиллагаанд оролцож буй хэдий ч бүгдийг нь хүүхдийн хөдөлмөр гэж үзэж болохгүй. Хүүхдийн эрхэлж буй ажил нь тэдний боловсрол, эрүүл мэнд, хувь хүний хөгжилд саад болохгүй, харин чадвар, туршлагаа хөгжүүлэхэд нь дэмжлэг болж, гэр бүлийнх нь сайн сайханд хувь нэмрээ оруулж байвал хүүхдийн эдийн засгийн оролцоо үр дүнтэй байна. Ийм ажил нь 2002 онд Монгол Улсын нэгдэн орсон **Насны доод хязгаарын тухай конвенц(1973 он, №138)**-д заасны дагуу аюулгүй, тухайн насанд нь тохирсон байх ёстой.

Хүүхдийн хөдөлмөрийг тодорхойлох нь маш түвэгтэй. Энэ нь тэдний хүүхэд нас, хөгжих боломж, хүний эрхэм чанарыг үгүйсгэж, тэдний бие бялдар, оюун ухааны хөгжилд сөргөөр нөлөөлдөг. Хүүхдийн хөдөлмөр нь:

- оюун ухаан, бие махбодь, нийгмийн болон ёс суртахууны хувьд аюултай;
- хүүхдийн суралцах боломжийг хязгаарлаж, улмаар сургуулиа орхиход хүргэдэг учраас хүүхдийн сурч боловсроход саад болох; эсвэл
- хүнд хэцүү ажлыг удаан хугацаагаар сургуульд суралцахтай хослуулах шаардлагатай тулгардаг.

3. Хөдөлмөр эрхлэх насны доод хязгаар

Хүүхдийн хөдөлмөрийн улмаас гарах бие махбодь, сэтгэл санааны сөрөг нөлөөнд бага насны хүүхдүүд илүү өртөмтгий байдаг. Ерөнхийдөө бага насны хүүхдүүд хөдөлмөр эрхлэх нь тэдний боловсролд сөргөөр нөлөөлөх бөгөөд улмаар хүний капиталын хуримтлал бага байна.

Хүүхдийг хэт эрт хөдөлмөр эрхлэхээс урьдчилан

сэргийлэхийн тулд ОУХБ-ын 138-р конвенцид хөдөлмөрийн насны доод хязгаарыг заавал эзэмших боловсролыг бүрэн эзэмших наснаас багагүй буюу ямар ч тохиолдолд 15 наснаас багагүй байхаар тодорхойлсон байдаг (Конвенцид нэгдэн орсон орны эдийн засаг, боловсролын тогтолцоо буурай хөгжилтэй бол тухайн асуудлаар гурван талт зөвлөлдөх уулзалт хийсний үндсэн дээр насны доод хязгаарыг түр хугацаагаар 14 болгон тогтоож болно).

Хэрвээ хүүхдийг сургууль, мэргэжлийн сургалтад хамрагдахад нь саад болохгүй, хөгжил, эрүүл мэндэд нь сөргөөр нөлөөлөхгүй бол 13-15 насны хүүхдэд хөнгөн ажил эрхлэхийг зөвшөөрч болно. Аюултай ажлыг зөвхөн 18 нас хүрсэн хүн эрхлэхийг зөвшөөрөх бөгөөд гурван талт зөвлөлдөх уулзалт хийж залуу ажилчдын эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, ёс суртахууныг бүрэн хамгаалж, тэднийг зохих сургалтанд хамруулсан тохиолдолд насны доод хязгаарыг 16 болгон тогтоож болно.

Монгол Улсын хөдөлмөрийн насны доод хязгаар

Монгол улсын **Хөдөлмөрийн тухай хуулийн** доорх нэмэлтүүд нь (2016 оны 9 сарын 1-нээс хүчин төгөлдөр болно) 15 хүртэлх насны хүүхэд ажил эрхлэхийг зөвшөөрөхгүй, 15 настай хүүхдүүд эцэг эх асран хамгаалагч болон төрийн байгууллагын зөвшөөрлийн үндсэн дээр мэргэжлийн чиг баримжаа эзэмших, тодорхой чадвартай болох зорилгоор гэрээ байгуулан ажиллаж болох ба 16 нас хүрсэн хүүхдүүд ямарваа нэгэн зөвшөөрөл шаардахгүйгээр хөдөлмөрийн гэрээ байгуулж болохоор заажээ. Хөдөлмөрийн хууль нь хүүхдийн насны байдалд харгалзуулан ажлын цагийг хязгаарлаж илүү цагаар болон олон нийтийн баяр, амралтын өдрүүдэд ажиллахыг хоригложээ. Мөн насанд хүрээгүй хүн эрхлэхийг хориглосон ажлын байрны жагсаалтанд орсон ажил хийхийг зөвшөөрөхгүй байна (Дараах хэсгээс харна уу). Эдгээр заалтыг зөрчсөн ажил олгогчийг 15,000-30,000 төгрөгөөр торгохоор заасан нь тийм ч үр дүнтэй биш. Эдгээр нэмэлт өөрчлөлтүүд нь ОУХБ-ын 138-р конвенцийн хүрээнд Конвенц, зөвлөмжийн хэрэгжилтийг хянах Шинжээчдийн хорооны (цаашид Шинжээчдийн хороо гэх) 2015 оны дүгнэлттэй нийцэж байна.

4. Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүд

Монгол Улс 2001 онд нэгдэн орсон **1999 оны Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийн тухай конвенц (Дугаар 182)**-ийн 3-р зүйлд Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийг тодорхойлжээ. Үүнд хүүхдийн хөдөлмөрийн тодорхой хэлбэрүүдийг нэн тэргүүн таслан зогсоох, улмаар хүүхдийн хөдөлмөрийг устгах нь урт хугацааны зорилго болгохыг зааж өгчээ. Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүд гэдэгт:

- Хүүхдийг худалдах, өрийн барьцаанд өгөх, боолчлох, албадан хөдөлмөр эрхлүүлэх, зэвсэгт мөргөлдөөнд дайчлах, хүчээр элсүүлэх зэрэг боолчлолын бүх хэлбэрүүд, түүнтэй төстэй практикууд;
- Хүүхдийг биеийг үнэлүүлэх, садар самуун агуулга бүхий материал үйлдвэрлэх, садар самууны үзвэр, үйлчилгээнд ашиглах, татан оролцуулах, уг ажлыг санал болгох;
- Холбогдох олон улсын гэрээнд заасанчлан мансууруулах бодис үйлдвэрлэх, хил дамнуулан худалдах зэрэг хууль бус үйл ажиллагаанд ашиглах, зуучлах, эсвэл санал болгох;
- Үйл ажиллагааны мөн чанар үр дагаврын хувьд хүүхдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, зан суртахуунд хохирол учруулахуйц ажлууд орно.

Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрийг гэмт хэрэгт тооцох нь

Монгол Улсын Эрүүгийн хууль (2015) 2016 оны 9 сарын 1-нээс хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлнэ. Уг хуулийн 16 дугаар зүйлд хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрт заасан ажлыг хийлгэхээр хүүхдэд хүч хэрэглэсэн этгээдийг торгох, 1 жил хүртэлх хугацаагаар хөдөлгөөнийг хязгаарлах (гэрийн хорио буюу олон улсад зорчихыг хориглох) мөн 1 жил хүртэлх хорих ялаар шийтгэнэ. Хүүхдээр гуйлга гуйлгах, биеийг нь үнэлүүлэх, хүүхдийг садар самуунд хүчээр оролцуулах, садар самуун агуулгатай зүйлийг бэлтгэх, худалдах, түгээх болон хадгалахад ашигласан тохиолдолд мөн 16 дугаар зүйлд заасан хариуцлага хүлээнэ. 13 дугаар зүйлд заасанчлан албадан хөдөлмөр эрхлүүлэх нь торгууль ноогдуулах буюу 8 жил хүртэлх хорих ялаар ял шийтгүүлнэ.

5. Аюултай ажил

Хүүхдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал, зан суртахуунд сөргөөр нөлөөлж байгаа эсвэл аюултай, эрүүл ахуйн таагүй нөхцөлд хийгдэж буй үйл ажлыг “аюултай ажил” гэж үздэг. Эдгээр ажлыг эрхлэхэд аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн стандарт сул, ажлын зохион байгуулалт оновчгүй байдаг тул гэмтэх, бэртэх, өвчин эмгэг тусах (магадгүй насанд хүрэх хүртэл мэдэгдэхгүй байж магадгүй) улмаар нас барах зэрэг үр дагаварт хүрнэ. Хүүхдийн бие махбодь, сэтгэл санааны хөгжил гүйцэд төлөвшөөгүй, туршлагагүй байдаг тул насанд хүрэгчдээс илүү сөрөг үр дагавар учруулдаг байна.

ОУХБ-ын 182-р конвенцийн 4-р зүйлд конвенцид нэгдэн орсон улсын хууль ёсны зохих байгууллага ажилтан, ажил олгогчдын төлөөлөлтэй зөвшилцсөний үндсэн дээр ямар ажлыг аюултай ажилд тооцох тухай үндэсний хууль тогтоомжид тусгахыг зөвшөөрсөн байдаг. Хүүхдийн

хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийн тухай ОУХБ-ын 190-р зөвлөмжид аюултай ажлыг тодорхойлохдоо дараах асуудлуудад анхаарлаа хандуулахыг зөвлөсөн байдаг. Үүнд:

- Хүүхдийг бие махбодь, сэтгэл санаа, бэлгийн хүчирхийлэлд өртүүлж болзошгүй ажил;
- Газрын гүнд, усан доор, хэт өндөр, эсвэл хэт давчуу орон зайд явагдах ажил;
- Аюултай машин механизм, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэлтэй ажиллах түүнийг гараар удирдах буюу хүнд ачаа бараа тээвэрлэх ажлууд;
- Аюултай химийн бодис хэрэгсэл, үйл ажиллагаа буюу эрүүл мэндэд хохирол учруулахуйц температур, дуу чимээний түвшин, чичрэлт доргилт зэрэг эрүүл бус орчинд ажиллах ажлууд;
- Уртасгасан цагаар, эсвэл шөнийн ээлжинд ажиллах, ажил олгогчийн байранд тодорхой шалтгаангүйгээр байрлуулж ажиллуулах зэрэг багтана.

Насанд хүрээгүй хүнийг ажиллуулахыг хориглосон ажлын байрны жагсаалт

2016 оны 2-р сард Хөдөлмөрийн сайд Насанд хүрээгүй хүнийг ажиллуулахыг хориглосон Ажлын байрны жагсаалтыг АЗБ тоот тушаалаараа шинэчлэн баталжээ. Энэ тушаал нь албан ба албан бус хэвшлийн алинд нь ч хамаарах бөгөөд 18 нас хүрээгүй хүнийг тэдний амьдрал, эрүүл мэнд, зан суртахуун, аюулгүй байдал, хөгжилд сөрөг нөлөө бүхий ажлын байранд ажиллуулахыг хоригложээ. Мөн химийн бодис, шатах, дэлбэрэх бодис зэрэг тодорхой материалуудтай харьцаж ажиллахыг хориглосон бөгөөд (нас, хүйсээс хамааран) өргөж болох ачааны дээд хэмжээг тогтоон зарим нэг ажил хөдөлмөр эрхлэхийг бүрэн хоригложээ. Энэхүү жагсаалтад хамгийн сүүлд хийсэн нэмэлтээр жил бүрийн 11 дүгээр сарын 1-нээс 5 дугаар сарын 1-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд хурдан морины уралдаан, сунгаанд хүүхэд оролцохыг хоригложээ. Энэ нь цаг агаарын хувьд хамгийн аюултай цаг үе байдаг. Гэвч зун наадмын үеэр хамгийн доод тал нь 7 настай хүүхэд хурдан морь унаж уралдах боломжтой хэвээр байна.

6. Хөдөө аж ахуй

Хөдөө аж ахуй нь Монголын эдийн засгийн томоохон салбарын нэг юм. Хөдөө орон нутагт хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдүүдийн 96 хувь нь энэ салбарт ажиллаж байна.⁴ ОУХБ-аас 2007 онд Өвөрхангай, Ховд, Хөвсгөл аймагт айлын мал маллаж буй 270 хүүхдийг хамарсан суурь судалгаа хийжээ. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 64 хувь нь хөвгүүд бөгөөд гуравны нэг нь өөрийн төрсөн нутгаас өөр газарт, дөрөвний нэг нь хамаатан садан

биш айлд, талаас илүү хувь нь эцэг эхээсээ тусдаа амьдарч, айлын мал хариулж байв.⁵

Энэ нөхцөл байдал нь нилээд олон асуудал хөндөхөд хүргэсэн байна. Ихэнх хүүхдүүд ямар нэгэн гэрээ хэлцэлгүйгээр айлын мал малладаг тул цалин хөлс, ажлын байрны нөхцөл ямар ч баталгаагүй байв. Эцэг эх нь мал маллуулах өрхтэй аман хэлбэрээр тохиролцон хүүхдээ орхисноор бие махбодь, сэтгэл санааны дарамт, мөлжлөгөд өртөх, улмаар зодуулах, бэлгийн хүчирхийлэлд өртөх, хэт ачаалалтай ажиллах, хоол хүнсээ хасуулах, эрс тэс цаг агаарын нөхцөлд ажиллах зэргээр эрх нь зөрчигддөг байна.

Мал маллах нь хүүхдийн сурч боловсрох боломжид сөргөөр нөлөөлдөг. Үндэсний статистикийн хорооноос ОУХБ-ын дэмжлэгтэй хийсэн Хүүхдийн хөдөлмөрийн судалгааны 2013 оны тайланд дурдсанаар 15-аас 17 насны хүүхдүүдийн 22 хувь нь мал маллаж байгаагаас сургуульд суралцаж чадаагүй бөгөөд энэ нь хүүхэд сургуульд суралцахгүй байх хамгийн түгээмэл шалтгаан болжээ.⁶

7. Хурдан морины уралдаан

Хурдан морь унаж уралдах нь Монголын уламжлалт соёлын нэг хэсэг юм. Жил бүрийн долдугаар сарын 11-нд улс орон даяар Монголын уламжлалт баяр болох Наадам болдог ба уг баяр наадмыг 2010 оны 10-р сард ЮНЕСКО-гийн Хүн төрөлхтний биет бус соёлын өвийн жагсаалтад бүртгэжээ. Наадмаар бөхийн барилдаан, сур харваа, хурдан морины уралдаан зохион байгуулдаг бөгөөд хурдан морины уралдаанд хүүхдүүд морь унаж оролцдог.

Хурдан морины уралдааныг мөн билгийн тооллын хаврын эхэн сард буюу нэгдүгээр сарын сүүлч, хоёрдугаар сарын эхээр зохион байгуулдаг нь цаг агаарын тааламжгүй нөхцөлийн улмаас хүүхдийн аюулгүй байдалд нэмэлт асуудал үүсгэдэг байна. Мөстэй, халтиргаатай зам дээр морь халтирах, унаач хүүхэд осгох, хөлдөх, улмаар нүд, амьсгалын замын өвчлөлд өртөх эрсдэл нэмэгддэг. Эдгээр уралдаан уламжлалт баяр ёслол гэхээсээ илүү арилжаа, ашгийн төлөө арга хэмжээ болон хувирч байна.

Хөдөлмөрийн яамны 2016 оны мэдээгээр 10,000 гаруй хүүхэд морь унаачаар бүртгэгдсэн байна. Морь унаач хүүхдүүд ихэвчлэн 7-10 насны хүүхдүүд байдаг тул тулгарах эрсдлийг үнэлэх, удирдах чадвар бүрэн хөгжөөгүй, түүнчлэн, уралдааны зохион байгуулалт оновчгүй, тоног төхөөрөмжид алдаа гардагаас уралдааны замд олон хүүхэд мориноос унах, гэмтэх, бэртэх зэрэг эрсдэл гардаг учир хурдан морины уралдааныг аюултай ажил гэж үзэхэд хүргэж байна. 2012-2014 оны хугацаанд нийт 326 хүүхэд мориноос унасны улмаас эмнэлгийн яаралтай тусламж авч, 18 хүүхэд нас баржээ.⁷ Унаач хүүхдүүд сургууль завсардах нь олонтаа бөгөөд хурдан морины

уралдааныг арилжааны шинжтэй, бооцоо тавьж зохион байгуулдагаас унаач хүүхдүүд ар гэрээсээ хол, уяачийнд амьдарч, улмаар бие махбодь, сэтгэл санааны дарамт, үл хайхрах, хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлтэй болж байна.

Баяр наадмын тухай хуулиар хурдан морины уралдаанд 7-оос доош насны хүүхэд морь унахыг хориглож, хамгаалалтын хувцас өмсч, даатгуулсан байхыг шаарддаг. Гэвч энэ нь наадмаас бусад үед зохион байгуулж буй уралдаанд төдийлөн үйлчлэхгүй байна. 2016 оны хоёрдугаар сард Хөдөлмөрийн сайд Насанд хүрээгүй хүнийг ажиллуулахыг хориглосон ажлын байрны жагсаалтыг 1998 оноос хойш хоёр дахь удаагаа шинэчлэн баталж, жилийн хамгийн аюултай үе буюу 11-р сарын 1-нээс 5-р сарын 1-ний өдрийг хүртэл 18-аас доош насны хүүхдээр морь унаж уралдуулахыг хориглосон байна. ОУХБ нь энэ өөрчлөлтийг талархан хүлээн авахын хамт хүүхдийн аюулгүй байдал, эрүүл мэндэд аюултай байдгийг дахин дурдаж, 18-аас доош насны хүүхдийг морь унаж уралдуулахгүй байх талаар арга хэмжээ авч ажиллахыг Засгийн газарт уриалж байна. Ямар ч тохиолдолд, 16-18 насны хүүхдүүдээр хурдны морь унуулбал тэдний аюулгүй байдал, эрүүл мэндийг хамгаалах, зохих сургалтанд хамрагдсан эсэхийг Засгийн газраас анхаарч хянах нь зүйтэй.

8. Барилгын ажил

Барилгын ажил нь Монгол Улсын хөдөлмөрийн зах зээлийн дийлэнх хэсгийг бүрдүүлдэг бөгөөд энэ салбар дахь хүүхдийн хөдөлмөр хот, суурин газарт хамгийн түгээмэл байдаг. Тухайлбал, хот сууринд хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдүүдийн тал хувь нь барилгын салбарт ажиллаж байна.⁸

2015 онд ОУХБ-ын Хүүхдийн хөдөлмөрийн дэлхийн үйл ажиллагааны хөтөлбөр(GAP11)-ийн хүрээнд Улаанбаатар хотын барилгын салбарт хүүхдийн хөдөлмөрийн үнэлгээ хийжээ.⁹ Судалгаанд нийслэлийн долоон дүүргийн барилга, барилгын материалын үйлдвэр, зах, дэлгүүрийг хамруулсан байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн дийлэнх нь хөвгүүд бөгөөд бараг 65 хувь нь 15-18 насандаа ажил хийж эхэлжээ. Тэдний олонх нь ямар нэг гэрээ хэлцэл хийгээгүй, харин эцэг, эх нь амаар хэлэлцэн тохирсон байдаг. Долоо хоногт дунджаар 60 буюу түүнээс дээш цаг ажиллаж байгаа нь Хөдөлмөрийн тухай хуулийг зөрчиж байна. Зарим хүүхэд Насанд хүрээгүй хүнийг ажиллуулахыг хориглосон ажлын байрны жагсаалтад дурдсан ажил эрхэлж байжээ. Бараг тал хувь нь ажлын байран дээрээ гэмтэл бэртэл авч байсан бөгөөд олонх нь аюулгүй ажиллагааны заавар зөвлөгөө аваагүй, хувь хүний хамгаалах хэрэгсэлгүй ажиллаж байна. 2013 онд энэ салбарт

ажиллаж байсан гурван хүүхэд амь насаа алдсан тохиолдол гаржээ.

Судалгаанаас харахад, энэ салбарт ажиллаж буй хүүхдүүдийн 16 хувь нь сургуульд суралцдаггүй, 11 хувь нь сурахын зэрэгцээ ажил хийдэг бөгөөд ихээхэн ядардаг, чөлөөт цаг бараг гардаггүй гэж хэлжээ. Охидын хувьд нөхцөл байдал илүү хүнд бөгөөд хоол хийх, гэр цэвэрлэх гэх мэт гэр орны ажил нэмж гүйцэтгэж байна. Тэдний ихэнх нь бага орлоготой өрхийн хүүхдүүд тул эцэг эх нь хүүхдийн хөдөлмөрийн сөрөг үр дагаврын талаар сул ойлголттой, эсвэл огт мэддэггүй, зөвхөн хүүхдийнхээ олж буй санхүүгийн дэмжлэгт л гол анхаарлаа хандуулдаг байна.

9. Уул уурхай

Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс (ХЭҮК) 2008 онд ОУХБ-тай хамтран Монгол дахь хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүдийн тухай судалгааг найман аймгийн нутагт, түүний дотор албан бус уурхайг оролцуулан судалжээ.¹⁰

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 85 хувь нь хөвгүүд байсан бөгөөд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулаагүй нийтлэг зөрчилтэй байв. Хүүхдүүдийн 63 хувь нь өдөрт зургаагаас дээш цагаар буюу өглөөнөөс орой хүртэл тодорхой цагийн хуваарьгүй, мөн 73 хувь нь өдөр бүр ажилладаг гэсэн мэдээлэл өгчээ. Тэдний тэн хагасаас илүү нь газрын гүнд бохирдол, дуу чимээ ихтэй орчинд ажилладаг байна. Аюулгүй ажиллагааны тоног төхөөрөмж хэрэглэж хэвшээгүйн улмаас хүүхдүүдийн талаас илүү хувь нь ажлын байрандаа гэмтэж бэртэж байсан бөгөөд мөн уг ажлыг хийх болсонтой холбоотойгоор эрүүл мэнд дордсон гэжээ. Оролцогч хүүхдүүдийн 58 хувь нь сургууль завсардсан, мөн тооны хүүхдийн сурлагын амжилт хангалтгүй байв. Нийт эцэг эхчүүдийн дөрөвний гурав нь уурхайн ажил хүүхдэд тохиромжгүй гэж үздэг боловч ингэж ажиллуулахаас өөр хувилбар байхгүй хэмээн үзжээ (Дэлхийн зөн байгууллагын судалгааны тайлан, 2013).¹¹ Уурхайн талбайн ойролцоох гэр бүлүүдийн дунд ядуурал, шилжилт хөдөлгөөн их байдаг тул ажлын байр олох, хадгалах нь энэ салбар дахь хүүхдийн хөдөлмөрийн үндсэн шалтгаан болох нь тогтоогджээ.

10. Жендэрийн асуудал

5-14 настай хүүхдүүдийн хувьд хөдөлмөр эрхэлж буй хөвгүүд нь охидоос хоёр хувиар илүү байв. Харин 15-17 насны хүүхдүүдийн хувьд энэхүү ялгаатай байдал 6 хувь болтлоо өссөн бөгөөд үүнд охид хөвгүүдийн онцлог нөлөөлсөн байж болзошгүй юм.¹² Аюултай нөхцөлд ажиллаж байгаа хүүхдүүдийн ихэнх нь буюу 74 хувь 15-17 насны хүүхдүүд байна. Нас нэмэгдэхийн хэрээр аюултай нөхцөлд ажил гүйцэтгэж буй хөвгүүдийн эзлэх хувь өссөн бөгөөд

аюултай ажил эрхэлж буй 15-17 насны хүүхдүүдийн 80 хувь нь хөвгүүд байв.¹³

Охид гэр орны ажил илүүтэй хийдэг. 5-14 насны охидын 11 хувь нь долоо хоногт хамгийн багадаа 20-оос дээш цагийг гэр орны ажилд зарцуулдаг тул үүнийг хүүхдийн хөдөлмөр хэмээн авч үздэг.¹⁴ Сургууль завсардалтын хувьд хөвгүүд харьцангуй их бөгөөд 2004 оны статистикаар 61 хувь нь сургууль завсардсан, тэдгээрийн 83 хувь нь хөдөө орон нутгаас ирсэн байжээ.¹⁵

11. Хүүхдийн хөдөлмөрийн нөлөө

Хүүхдийн хөдөлмөр нь богино хугацаанд өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулдаг боловч хүний капиталын хуримтлалыг бууруулдаг тул урт хугацаанд ядууралд хүргэдэг хүчин зүйл юм. Сургууль завсардалт өндөр байгаа нь хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдүүд, ялангуяа орон нутагт түгээмэл байна. Хөдөө орон нутагт сургуулиас гадуур буй хүүхдийн тоо хот суурин газартай харьцуулахад хэд дахин өндөр (ОУХБ-ын 182-р конвенцийн хэрэгжилтэд Шинжээчдийн хорооноос гаргасан тэмдэглэл, 2015 он).¹⁶ Хүүхдүүд ажиллахын зэрэгцээ сургуулиа орхихгүйг хичээж байгаа боловч хөдөлмөр эрхлэснээр гэртээ бие даан судлах, чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх хугацаа бага болдог тул боловсролын чанарт сөргөөр нөлөөлдөг. Үүнээс гадна хөдөө аж ахуйгаас бусад салбарт хүүхдүүд мэдлэг чадвар шаардахгүй ажил эрхэлдэг. Эдгээр ажил нь хүүхдийн мэдлэг, чадварыг хөгжүүлдэггүй, ирээдүйд олох орлогыг нь нэмэгдүүлдэггүй байна. Хүний капитал хөгжихгүй байх нь зөвхөн хувь хүн, өрхийн түвшинд нөлөөлөөд зогсохгүй, үндэсний хэмжээнд нийгмийн хөгжилд сөргөөр нөлөөлнө. Мөн боловсролын салбар дахь жендэрийн тэгш бус байдалд хүүхдийн хөдөлмөр сөргөөр нөлөөлдөг байна.¹⁷

12. Зөвлөмж

Монгол Улс хүний суурь эрхийг хангаж, олон улсын хөдөлмөрийн хэм хэмжээг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ, эдийн засгийн ашиг сонирхлоо хангаж, Европын холбоотой хийж буй худалдаагаа өргөжүүлж, боломжийг нэмэгдүүлэхийн тулд хүүхдийн хөдөлмөрийг устгах, урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр хүлээсэн үүрэг, амлалтаа биелүүлэх ёстой. Энэ хүрээнд дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийг зөвлөж байна. Үүнд:

- 18-аас доош насны ажилчдын бүртгэл хөтлөхийг бүх ажил олгогчдоос шаардах тухай заалтыг Хөдөлмөрийн хуульд нэмэлтээр оруулах;
- Хөдөлмөрийн хуулийн нэмэлт өөрчлөлттэй нийцүүлэн 18 нас хүрээгүй хүүхэд хөдөлмөр эрхлэхийг хориглох талаар Хүүхэд хамгааллын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах эрх зүйн орчныг сайжруулах;
- Хүүхдийн хөдөлмөрийн талаарх хууль тогтоомж, хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүд, аюултай ажил, насны доод хязгаар, ажлын байрны аюулгүй байдал, эрүүл мэндийн асуудлаар хүүхэд, эцэг эх, ажил олгогчдын мэдлэг ойлголтыг нэмэгдүүлэх;
- Боловсрол эзэмшсэнээр хувь хүний хөгжилд гарах үр дүн, урт хугацааны санхүүгийн боломж, хүүхдийн хөдөлмөрийн сөрөг үр нөлөөний талаар ялангуяа хөдөө орон нутгийн хүүхэд, эцэг эх, багш нарын мэдлэг ойлголтыг дээшлүүлэх;
- Сургууль завсардаж хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдүүдэд чанартай, үнэ төлбөргүй суурь боловсрол олгох хүчин чармайлтыг нэмэгдүүлэх, хөдөө орон нутагт сургуульд хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх;
- Хүүхдийн хөдөлмөр, ялангуяа мал маллаж байгаа эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд эцэг, эхчүүдийн ойлголтыг нэмэгдүүлж, жендерийн мэдрэмжийг сайжруулах;
- Хэт их гэрийн ажил хийх нь хувь хүний хөгжил, боловсролд сөрөг нөлөөтэй тул энэ талаар хүүхэд, эцэг эхчүүдийн мэдлэг ойлголтыг дээшлүүлэх;
- Албан бус хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдийн хөдөлмөрийг хөдөлмөрийн гэрээ байгуулах замаар албажуулахад чиглэсэн арга хэмжээ авах;
- Үндэсний хууль тогтоомжийг хүүхдийн хөдөлмөрийн тухай олон улсын гэрээ конвенцид нийцүүлэн хөдөлмөрийн хяналт шалгалт хийх чадавхийг бэхжүүлэх;
- Хүүхдийн хөдөлмөрийн асуудлаар нотолгоонд суурилсан бодлого боловсруулах, судалгааг тогтмол хийх, түүнд шаардлагатай төсөв хөрөнгө хуваарилах;
- Хүүхдийн хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжийг биелүүлэхгүй байгаа ажил олгогчид хүлээлгэх хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зэрэг болно.

¹ ЮСВ: *Хүүхдийн хөдөлмөрийг ойлгохуй: (ЮСВ) Зүүн өмнөд, Зүүн Азийн бүс нутаг дахь хүүхдийн хөдөлмөр, боловсролын хоцрогдлын талаарх хос сорилт: 2015 оноос чинагш дэлхий ертөнц* (Ром, 2015), хуудас 6.

² Мөн тэнд., хуудас 36

³ Мөн тэнд., хуудас 7-8

⁴ ЮСВ: *Зүүн өмнөд, Зүүн Азийн бүс нутаг дахь хүүхдийн хөдөлмөр, боловсролын хоцрогдлын талаарх хос сорилт: Тойм мэдээлэл* (Ром, 2014), хуудас 16.

⁵ ОУХБ, Хүүхдийн хөдөлмөрийг устгах олон улсын хөтөлбөр (АЙПЕК), Хүний эрхийн Үндэсний Комисс: *Хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэрүүд: Судалгааны тайлан* (Женев, 2008), хуудас 75-76.

⁶ ОУХБ, ҮСХ: *Хүүхдийн хөдөлмөрийн үндэсний судалгааны тайлан* (Женев, 2013), хуудас 42.

⁷ НҮБХС, ОУХБ: *Хаврын морин уралдааны үеийн унаач хүүхдийн эрх* (Улаанбаатар хот, 2016). хуудас 18.

⁸ ЮСВ: мөн тэнд (2014), хуудас 16.

⁹ ОУХБ, (боловсруулж буй) *Улаанбаатар хотын барилгын салбар дахь хүүхдийн хөдөлмөрийн илүүрхай үнэлгээ*

¹⁰ ОУХБ, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс: (2008) хуудас 23-35.

¹¹ Дэлхийн зөн (2014) *Бичил уурхайгаас хүүхдэд үзүүлэх нөлөө: Судалгааны тайлан*

¹² ЮСВ, мөн тэнд, (2014) хуудас 6.

¹³ ОУХБ, ҮСХ, (2013) хуудас 93.

¹⁴ ЮСВ, мөн тэнд, (2015) хуудас 8.

¹⁵ http://www.unicef.org/mongolia/children_2579.html

¹⁶

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3255416

¹⁷ Россана Галли, *Хүүхдийн хөдөлмөрийн эдийн засгийн үр нөлөө: DP/128/2001*, (2001), хуудас 21.